

THÁP DƯƠNG LONG - tư liệu qua khai quật khảo cổ học

TS. LÊ ĐÌNH PHUNG*

Tể chuẩn bị cho việc trùng tu tôn tạo các kiến trúc trong nhóm tháp Dương Long; năm 2006 - 2007 hai cuộc khai quật khảo cổ học được tiến hành tại đây. Cuộc khai quật năm 2006 được tiến hành trên diện tích hơn 2000m², cuộc khai quật năm 2007 trên 1088m² lấy các kiến trúc tháp làm trung tâm. Sau khi bóc toàn bộ lớp đất phủ dày xung quanh tháp, toàn bộ công trình kiến trúc xuất lộ. Với cuộc khai quật năm 2006 thu được hơn 1000 hiện vật liên quan đến tháp. Năm 2007 tiếp tục thu được thêm 155 hiện vật, những hiện vật này góp thêm những hiểu biết về thành phần trang trí kiến trúc trên tháp. Đặc biệt qua khai quật đã là xuất lộ hệ thống đá ốp trang trí chân tháp còn lại.

1- Những hiện vật tiêu biểu

Với trên 2000 hiện vật thu được qua hai cuộc khai quật, trước hết phải nói các hiện vật này đều có nguồn gốc từ tháp Dương Long rơi xuống, hoặc phần đế tháp bị bóc rỡ ra. Ở đây chúng tôi chỉ nêu lên một số hiện vật tiêu biểu.

- Phù điêu trang trí vòm cửa: Hiện nay hệ thống vòm cửa dẫn vào lòng cả 3 tháp Dương Long đều không còn, nhưng những hiện vật liên quan đến bộ phận kiến trúc này vẫn được biết đến qua cuộc thám sát năm 1986 đó là tấm phù điêu trang trí vòm cửa (Typam) thể hiện hình ảnh thần Bhrama (Lê Đình Phụng - 2002).

Cuộc khai quật năm 2006 tìm được một tấm trang trí vòm cửa khác. Trang trí vòm cửa được

tạo dáng hình lá đề nhọn. Kích thước cao 1,2m, rộng nhất 0,9m. Điều đáng tiếc là tấm phù điêu bị đục phá nhưng vẫn nhận thấy chủ đề thể hiện là hình ảnh thần Bhrama trong tư thế ngồi, hai chân xếp bằng; hai tay trước đặt trước lòng, phía sau mỗi bên 3 chiếc cân xứng. Về khối đế khắc hai tấm tương tự nhau, tư thế thể hiện khác nhau, nhưng phong cách thể hiện tương đồng, đặc biệt 3 cánh tay phía sau mỗi bên thì tư thế giống nhau.

- Mảnh đế Chóp tháp: Cuộc khai quật tìm được một phần nóc đế chóp tháp, đây là một phần khối đá tạo dáng hình tròn, dày hơn 0,5m; đường kính khoảng 1,2m - 1,5m; mặt đứng tạc hoa văn cánh sen hai lớp thô mập, chính giữa cánh có sống nổi, mũi sen uốn cong xuống, cánh sen hướng lên làm nền cho chóp tháp.

Việc tìm thấy phần đế chóp tháp cho chúng ta biết rõ tính chân xác của bản vẽ do H.Parmentier thực hiện, giúp cho việc phục dựng trùng tu chân xác di tích này.

- Khối tượng Makara: Khối tượng Makara tìm được qua khai quật có kích thước lớn nhất trong các hiện vật tìm được, cao 1,65m, dày nhất khoảng 0,8m, mặt đứng khắc tạc hình ảnh Makara, từ miệng nhả ra rắn Naga nhiều đầu. Makara thể hiện khá dữ tợn, với mắt tròn lồi, miệng há rộng, răng nanh chia nhọn hoắt, nổi trên những họa tiết hoa văn hình móc xoắn to thô. Rắn Naga nhiều đầu từ miệng Makara nhả ra với thân tròn vẩy xếp lớp, đầu vươn cao, miệng nhọn, mắt tròn lồi, lông mi dựng nhiều lớp trông khá sinh động. Vị trí của khối tượng

được gắn tại lan can phần chân đế tháp.

- Khối tượng rắn Naga: Đây là khối tượng được sử dụng trang trí bộ phận góc dưới mái tháp. Khối tượng có hình gần bán nguyệt, đáy dài, đỉnh hơi thót lại, cao 0,9m, dài nhất 1,3m thể hiện mỗi bên 3 đầu rắn Naga vươn lên. Rắn thể hiện miệng nhọn, mắt tròn lồi dữ tợn, mi nhiều lớp chồng lên nhau, đầu đội vương miện trang trí hạt chấm tròn kết dải, phía trên là những dải họa tiết hoa văn móc xoắn. Bộ phận này ghép với phần dưới để tạo nên một đê tài trang trí hoàn chỉnh. Nhìn chung những hiện vật thu được đa phần đều từ những bộ phận trang trí kiến trúc tháp (mái tháp, hệ thống cửa) rơi xuống, các hiện vật có nhiều kích thước, tùy theo vị trí đảm nhận trong trang trí mà được trang trí các đê tài khác nhau. Chủ đề thường gặp là hình ảnh các con Makara, Naga, sư tử, các họa tiết hoa văn móc xoắn kết dải vv...

2- Hệ thống đá trang trí chân tháp

Kết quả các cuộc khai quật năm 2006- 2007 sau khi bóc toàn bộ lớp đất phủ dưới chân các tháp, đã làm xuất lộ toàn bộ hệ thống đá trang trí chân tường. Mặc dù đã phần nào bị rỡ bỏ, nhưng có thể nói, cả ba tháp còn để lại nhiều dấu vết đá chân tháp được điêu khắc khá đẹp,

từ đó cho thấy mặt bằng kiến trúc của bộ phận đế tháp.

- Tháp Bắc: Là di tích còn khá nguyên vẹn, riêng hệ thống cửa giả phía Nam còn nguyên vẹn. Sau khi bóc lớp đất phủ chân tháp, cho thấy hệ thống đá ốp diềm chân tháp bị rỡ bỏ gần hết, phía trước chân cửa chính còn lại dải 3 phiến đá khối hộp kè chắc chắn. Dưới chân cửa giả phía Nam còn lại một dải đá khối hộp kè dọc theo cạnh chân tháp gồm 3 lớp cao 0,85m-1,05m; dài 2,8m - 3,2m không được trang trí. Trên mặt đứng khối đá cho thấy, có các đường viền gờ chỉ chạy dài phía trên có hai lớp cánh sen nhỏ nhọn hướng lên. Chính giữa có tạc sài hình cột hai đầuloe. Hình dạng mới ở dạng phác thảo.

- Tháp Trung tâm (Tháp Giữa): Kết quả khai quật chân tháp cho thấy, hệ thống diềm đá trang trí đế tháp phía Bắc kéo dài trên 10m, bắt góc cùng với dải diềm phía Đông thành hệ thống diềm chân tháp tương đối hoàn chỉnh. Diềm đá còn lại 3 lớp, cao 1,42m. Lớp trên cùng còn hai phiến, lớp dưới còn lại 10 phiến; tầng cuối có 13 khối, phía Đông còn lại 3 khối. Các khối đá được mài cắt vuông vức, ghép liền khối với nhau tạo nên góc bẻ dưới vị trí chân

Trang trí trên tháp- Ảnh: Tác giả

cửa giả. Kích thước các khối đá dài từ 0,6m - 1,4m, cao 0,55m, dày 0,45m, mặt đứng có khắc tạc trang trí rất ấn tượng.

Dải trang trí chân tháp diêm phía Nam còn khá nguyên vẹn, toàn bộ chiều dài cạnh Nam tháp dài 18,2m, cao 2,2m gồm nhiều phiến đá ghép lại với nhau tạo nên. Cũng như dải đá trang trí phần chân phía Bắc, dải trang trí phía Nam cung cấp khá hoàn chỉnh về họa tiết trang trí chân đế tháp Trung tâm.

Toàn bộ dải trang trí đế tháp phía Nam tháp Trung Tâm được trang trí các dải hoa văn thống nhất. Chính giữa là dải trang trí các nút vú chạy dài. Nút vú tròn căng nhô lên được khắc tạc chi tiết thể hiện sự sống.

- Tháp Nam: Kết quả khai quật cho thấy, đá trang trí đế tháp Nam còn lại một dải duy nhất gồm hai lớp đá phiến chồng khớp lên nhau, dài trên 10m, cao 0,65m gồm nhiều phiến đá ghép thẳng hàng với nhau tạo thành tại chân phía Bắc và một phần phía Đông và Tây của tháp. Mặt đứng lớp dưới không khắc tạc trang trí, phía trên trang trí hình ảnh bệ thờ thắt giữa được giới hạn bởi khung trang trí có gờ trên và gờ dưới nhô ra... Điều đáng chú ý là các góc bắt của góc chân tháp được khắc tạc hình ảnh chim Garuda thể hiện đúng trấn các điểm góc. Chim Garuda trong tư thế đứng, với hai tay giơ cao đối xứng hai bên, cổ tay đeo vòng trang sức. Gương mặt tròn, mỏ nhọn, thô, mắt tròn lồi, lông mi nhiều lớp xech ngược. Ngực nở ưỡn về phía trước, cổ đeo vòng dây trang trí là những hạt chấm tròn, buông treo hình tam giác chảy trước khe ngực, mông nở, hai chân đứng choãi vững chắc. Dưới chân Garuda thể hiện đầu Sư tử với miệng há rộng dữ tợn. Trong những con Garuda thể hiện ở các góc, tư thế thể hiện giống nhau, nhưng có sự khác nhau về chi tiết. Nhìn chung, phần điêu khắc trang trí còn lại của chân đế tháp Nam có phần đơn điệu về đề tài, nghệ thuật điêu khắc đơn giản lấy vẻ đẹp của khối làm chủ đạo.

Kết quả hai cuộc khai quật đã làm rõ toàn bộ cấu trúc ban đầu của mặt bằng kiến trúc tháp, cung cấp nhiều tác phẩm quý về nghệ thuật điêu khắc đá Champa, góp những tư liệu chân xác về giá trị nghệ thuật và lịch sử kiến trúc của nhóm tháp quan trọng này trên địa bàn Bình Định và giai đoạn nghệ thuật Vijaya.

Những nhận thức mới

Trong nghệ thuật kiến trúc tháp Champa, nhóm tháp Dương Long ở Bình Định có vị trí đặc biệt. Theo các nhà nghiên cứu, tháp Dương Long là sự hội tụ của hai nền nghệ thuật có quan hệ mật thiết và ảnh hưởng lẫn nhau, đó là nghệ thuật kiến trúc tháp Champa và nghệ thuật kiến trúc tháp Khmer. Kết quả khai quật, với tài liệu thu được đã minh chứng cho điều đó.

- Về mặt bằng kiến trúc; nếu trước đây các nhà nghiên cứu cho rằng, mặt bằng kiến trúc đa cạnh thì kết quả khai quật cho thấy, ban đầu tháp có mặt bằng hình vuông theo truyền thống kiến trúc tháp Champa. Trong đó có sự kết hợp giữa hai mặt bằng: mặt bằng đế tháp và mặt bằng thân tháp tạo nên hiện tượng biệt lệ trong kiến trúc tháp Champa. Đây là sự kết hợp hài hòa giữa hai truyền thống kiến trúc lớn trong khu vực, được hội tụ trên một công trình kiến trúc.

- Vật liệu kiến trúc ở tháp Dương Long cho thấy, đá giữ vai trò quan trọng, như ở: đế tháp, cửa giả, diêm mái tháp, đỉnh nóc. Sự kết hợp hài hòa giữa hai vật liệu không đồng chất liệu đã tạo nên hiệu quả về độ bền vững của khối kiến trúc và cả mỹ thuật, mang vẻ đẹp riêng biệt vừa bền vững vừa ấm áp. Đây cũng chính là một thành công trên kiến trúc về sự kết hợp giữa vật liệu kiến trúc tháp Khmer với vật liệu đá là chủ yếu và vật liệu gạch của Champa.

- Điểm nổi bật của tháp Dương Long còn thể hiện ở sự kết hợp hài hòa giữa yếu tố truyền thống nghệ thuật Champa với nghệ thuật Khmer, như đề tài trang trí mặt Kala được khắc tạc thuần thực hay khối chân trụ vuông trang trí các nút vú kết dải vây quanh, được kế thừa từ nút vú trang trí bệ thờ Trà Kiệu, rồi nút vú tròn trĩnh căng sống trên thân tháp, đế tháp... là những đặc trưng riêng trong nghệ thuật điêu khắc Champa. Ngoài ra, những dải cánh sen tạc mềm mại, tỉ mỉ là sự kế thừa từ những họa tiết trang trí của các phong cách nghệ thuật trước đó, đã nới lén tính kế thừa, phát triển của nghệ thuật điêu khắc đá Champa trên tháp Dương Long.

- Bên cạnh đó, nghệ thuật Khmer cũng ảnh hưởng đến kiến trúc ở giai đoạn này. Đỉnh nóc tháp Dương Long được tạo khối tương tự những đỉnh tháp tại AngKo Thom, đó là những bông sen khổng lồ có đường kính đến 3,7m, xòe cánh vươn lên chiếm lĩnh không gian. Ngoài ra,

thân các tháp tại Dương Long cũng được xây dựng mô phỏng theo bình đồ tháp đa cạnh của tháp Khmer. Bốn góc chốt mái tháp là hình ảnh rắn Naga nhiều đầu vươn ra tương đồng với tháp Khmer. Đặc biệt là độ nhô của cửa giả bằng đá còn ít, bộ vòm cửa cuốn hình lá đề tù, trên đỉnh mặt Kala là rắn Naga nhiều đầu nhô ra, cao thấp cân đối. Naga ở tháp Dương Long được khắc tạc như rắn Naga trong nghệ thuật điêu khắc Khmer khá dữ tợn, với thân dài tròn co vẩy, cổ bành rộng, phía trên là tán che xòe rộng.

Ngoài ra, được trang trí ở góc tháp là hình ảnh chim thần Garuđa tương tự như hình ảnh chim thần Garuđa trong nghệ thuật Angko Thom (Bayon).

Như vậy có thể thấy, tháp Dương Long là một sự kết hợp hài hòa, thành công trên cơ sở nền tảng của hai dòng nghệ thuật có truyền thống lâu đời ở Đông Nam Á: nghệ thuật kiến trúc tháp Champa và nghệ thuật kiến trúc Khmerr. Sự giao nhau của nghệ thuật Khmer đã đưa kiến trúc Champa vào một thời kỳ mới, việc sử dụng phổ biến chất liệu đá trong xây dựng đã đưa ra bình đồ mới với khối kiến trúc có quy mô lớn, tạo nên công trình có quy mô, trang trí mỹ thuật đẹp... Nếu trước đây các nhà nghiên cứu cho rằng, tháp Dương Long (Tháp Ngà) "có mặt bằng không phải Chàm và ảnh hưởng của Khmer ở đây rất đậm nét..." (J.Boisselier- 1963), thì kết quả khai quật cho thấy, tháp Dương Long là sự kết hợp giữa hai loại mặt bằng Champa (đế tháp) và Khmer (thân tháp). H.Parmentier nhận ra "Hình như ở đây nhà công trình sư ngoại quốc này phải thể hiện ý nghĩ của mình qua những tay thợ bản xứ." (H.Parmentier 1909 -1918). Sự hội nhập đã tạo nên hiệu quả mới trong nghệ thuật kiến trúc điêu khắc Champa thể hiện rõ tính thống nhất trong đa dạng, nói lên không gian mở của nền văn hóa này trong lịch sử...
L.D.P

Tài liệu tham khảo:

- 1- Quách Tấn, *Nước non Bình Định*, Nxb. Thanh Niên, 2001.
- 2- *Đại Nam nhất thống chí*, Nxb. KHXH, H. 1977.
- 3- Ch.Lemire- *Les tours Kiames de la province de Bình Định*, Sài Gòn, 1887.
- 4- H. Parmentier - *Inventaire descriptif monu-*

ments Chams de l'Annam, Avol.Paris 1909- 1918 (Bản dịch tư liệu Viện Khảo cổ học).

5- Tham khảo thêm:

- Lê Đình Phụng, *Di tích Văn hóa Champa ở Bình Định*, Nxb. KHXH. H. 2002.
- Ngô Văn Doanh, *Văn hóa cổ Champa*, Nxb. Văn hóa Dân tộc, H. 2002.
- Ngô Văn Doanh, *Tháp cổ Champa sự thật và huyền thoại*, Nxb. VHTT, H. 1998.
- 6- Tham khảo thêm:
- Đinh Bá Hòa, *Báo cáo sơ bộ khai quật tháp Dương Long năm 2006*, Tư liệu Bảo tàng tỉnh Bình Định.
- Bùi Chí Hoàng, *Báo cáo sơ bộ Khai quật khảo cổ học khu di tích tháp Dương Long (Tây Sơn - Bình Định)*, 2007, Tư liệu Bảo tàng tỉnh Bình Định.
- 7- J.Boisselier- *Lastatuair du Champa*. Paris. 1963 (Bản dịch tư liệu Viện Khảo cổ học).
- 8- H. Parmentier- *Inventaire descriptif monuments Chams de l'Annam*, Avol.Paris. 1909- 1918 (Bản dịch tư liệu Viện Khảo cổ học).

Điêu khắc góc mái tháp- Ảnh: Tác giả